

І. З. Сторонянська, І. М. Гринчишин

Особливості формування та використання фінансових ресурсів пенсійного страхування на місцевому рівні (на прикладі Львівської області)

Розглянуто особливості сучасного етапу розвитку пенсійного страхування на місцевому рівні (на прикладі Львівської області). Встановлено, що диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів посилюють територіальну диференціацію формування та використання фінансових ресурсів Пенсійного фонду України як за показниками сукупних доходів, так і за показниками сукупних видатків. На основі алгоритму дослідження регіональної диференціації з'ясовано, що державна політика регіонального розвитку у сфері пенсійного страхування побудована з урахуванням інтеграції рівнів пенсійного забезпечення громадян, однак це зумовлює додаткове навантаження на Державний бюджет України. Доведено необхідність розроблення оптимізаційних заходів щодо формування та використання фінансових ресурсів пенсійного страхування з урахуванням соціально-економічного розвитку регіонів.

Ключові слова: пенсійне страхування, фінансові ресурси, доходи, видатки, регіон.

У сучасних умовах державна регіональна політика ставить за мету, з одного боку, досягнення соціально-економічного розвитку регіонів, з другого, – необхідність забезпечення якісних умов життя громадян незалежно від місця проживання. Важливим елементом матеріального забезпечення пенсіонерів є ефективно діюча система пенсійного страхування.

У контексті наявних територіальних відмінностей соціально-економічного розвитку виявлення особливостей формування та використання фінансових ресурсів пенсійного страхування на місцевому рівні дозволить виявити потенціал зростання надходжень до бюджету Пенсійного фонду України (ПФУ) в регіоні та підвищення ефективності видатків таким чином, щоб збалансувати бюджет ПФУ відповідного територіального управління та забезпечити належний рівень матеріального достатку пенсіонерів при цьому.

Питанням фінансового забезпечення пенсійного страхування в Україні та подальшого проведення пенсійної реформи присвячені праці багатьох вітчизняних науковців: В. Грушка, Б. Зайчука, О. Залетова, М. Карліна, В. Куценко, Е. Лібанової, О. Макарової, М. Мальованого, М. Папієва, С. Реверчука, У. Садової, В. Тропіної, В. Яценко та ін. Прикладні дослідження конвергентно-дивергентних тенденцій у сучасних умовах розповсюдились у різних сферах соціально-економічного розвитку і знайшли відображення в працях М. Долішнього, В. Лавровського, А. Ревенка, С. Романюка, В. Чужикова, Л. Шевчук, С. Шульд.

Однак, попри значну кількість публікацій, присвячених питанням конвергенції (дивергенції), у сфері публічних фінансів, у тому числі соціального страхування, вказані проблеми висвітлені не повною мірою. Зазначене актуалізує необхідність дослідження територіальних особливостей формування та використання фінансових ресурсів пенсійного страхування.

Метою статті є виявлення особливостей формування та використання фінансових ресурсів пенсійного страхування на місцевому рівні (на прикладі Львівської області).

Сучасний стан пенсійного забезпечення у Львівській області характеризується загальнонаціональними тенденціями старіння населення, що поряд зі зменшенням чисельності зайнятого населення поглиблюють проблему зростання навантаження на працююче населення, роботодавців і Державний бюджет України (ДБУ).

Дослідження особливостей формування та використання фінансових ресурсів пенсійного страхування у Львівській області здійснено на основі даних аналітичних записок про стан справ у Головному управлінні Пенсійного фонду України у Львівській області за 2009-2014 рр. [1].

Результати розрахунків показника демографічного навантаження пенсіонерів на працююче населення у розрізі районів Львівської області у 2012 р. та 2014 р. (рис. 1) свідчать про значну територіальну неоднорідність такого навантаження [2]. Так, найвищі значення показника спостерігаємо у Турківському і Старосамбірському районах, а найнижчі – у м. Львів. Варто також звернути увагу на зростання демографічного навантаження у 2014 р. порівняно з 2012 р., при цьому найвищі темпи зростання відбулися у Бродівському, Жовківському, Старосамбірському, Мостиському та Турківському районах.

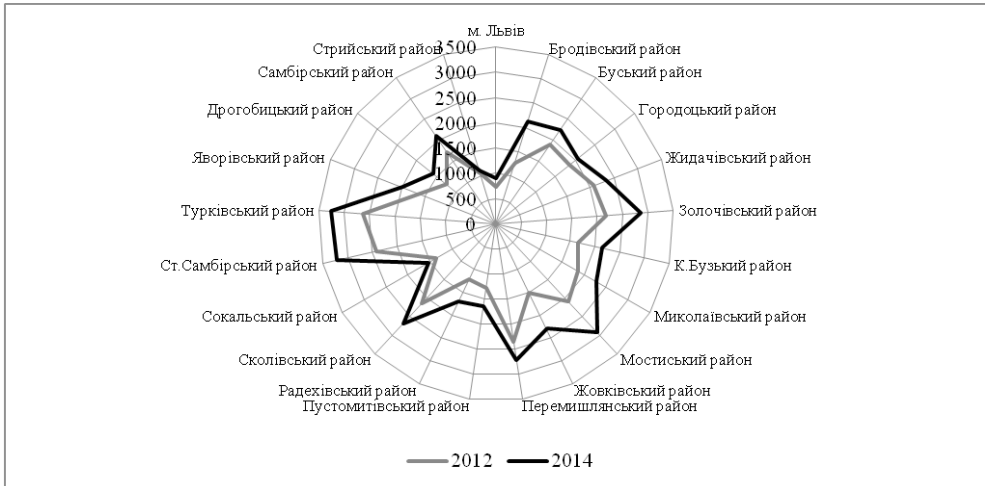

Рис. 1. Показник демографічного навантаження пенсіонерів на працююче населення Львівської області в 2012 р. і в 2014 р. (у розрахунку на 1000 населення)

За даними Головного управління Пенсійного фонду України у Львівській області упродовж 2009-2014 рр. [1] виявлено позитивну динаміку зростання доходів і витратків бюджету ПФУ у Львівській області, однак протягом аналізованого періоду не було забезпечено виконання планових показників за основною бюджетоутворюючою статтею, зокрема власними надходженнями. Відповідно, фінансування витратків з власних надходжень ПФУ у Львівській області у необхідному обсязі вдалося досягнути за рахунок залучення коштів ДБУ та від перерозподілу з ПФУ.

Попри позитивну динаміку зростання власних надходжень і доходів ПФУ у Львівській області загалом, упродовж 2009-2014 рр. у частині формування його фінансових ресурсів спостерігалися негативні тенденції, пов'язані з низькою часткою власних надходжень у структурі сукупних доходів бюджету, яка за аналізований період складала 58,0-62,5%, що негативно вплинуло на його фінансову спроможність. Такий дисбаланс поглиблюється і з огляду на меншу частку власних надходжень у структурі сукупних доходів, ніж загалом по Україні, частка яких протягом 2009-2014 рр. складала 65-70,5%.

Деструктивні тенденції у забезпеченні ПФУ власними фінансовими ресурсами були зумовлені впливом певних чинників, що більшою мірою проявились з огляду на нестабільну фінансово-економічну ситуацію в країні. Недофінансування ПФУ в Львівській області в частині власних надходжень можна пояснити:

- 1) зменшенням чисельності найманих працівників, що було зумовлено припиненням діяльності та ліквідацією підприємств; зміною місця реєстрації

як платника єдиного соціального внеску (ЄСВ); реорганізацією підприємств, скороченням обсягів виробництва і об'єму робіт, скороченням працівників, закінченням терміну дії трудових угод і звільненням із займаної посади за власним бажанням або за згодою сторін;

- 2) зниженням темпів приросту середньої заробітної плати в регіоні, при цьому в окремих районах Львівської області впродовж досліджуваного періоду заробітна плата не зростала;
- 3) заборгованістю зі сплати ЄСВ, при цьому із загальної суми недоїмки 80% становила недоїмка, проблематична до стягнення (недоїмка підприємств, щодо яких порушено справу про банкрутство, визнано банкрутами та безнадійний статус боргу).

Територіальний розподіл власних надходжень ПФУ у Львівській області (у структурі власних надходжень найбільшу частку становить надходження Єдиного внеску, розподіленого на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування) в розрахунку на одну працюючу особу (рис. 2) свідчить, що за станом на 01.01.2013 р. найбільше надходжень забезпечили м. Львів, Кам'янка-Бузький і Стрийський райони, при цьому найнижчий показник власних надходжень на одну працюючу особу спостерігався у Бродівському районі, що повною мірою відповідає зосередженості в цих районах більшої чисельності платників ЄСВ та вищому рівню заробітної плати.

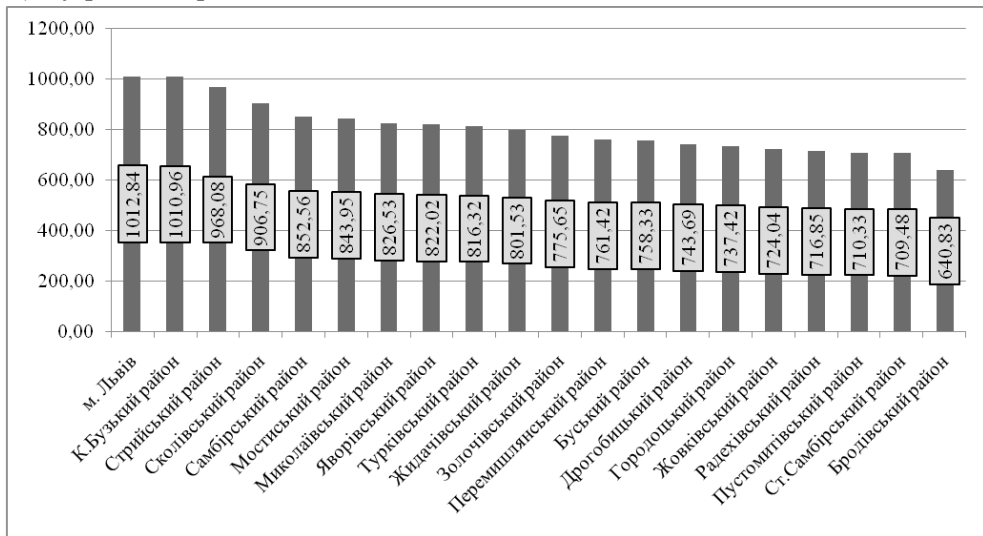

Рис. 2. Територіальний розподіл власних надходжень ПФУ у Львівській області на одну працюючу особу за станом на 01.01.2013 р., грн

До складу власних надходжень ПФУ включені кошти підприємств на покриття фактичних витрат на виплату та доставку пенсій за списком №1 і №2. Слід відзначити, що недосконалий порядок покриття підприємствами витрат ПФУ, а також низький рівень фінансової відповідальності підприємств за пенсійне забезпечення власних працівників зумовили зростання заборгованості в частині власних надходжень за рахунок цих джерел. Аналіз стану розрахунків по пільгових пенсіях у Львівській області свідчить, що загальна заборгованість з відшкодування пільгових пенсій зросла здебільшого на підприємствах вугільної та гірничо-хімічної промисловості.

Надходження власних фінансових ресурсів до бюджету ПФУ у Львівській області в обсязі, недостатньому для фінансування усіх пенсійних зобов'язань, зумовили приріст надходжень з Державного бюджету України та коштів від перерозподілу з ПФУ. Загалом приріст надходжень з ДБУ у 2014 р. порівняно

з 2009 р. становив 1798555 тис. грн, або 111%. При цьому в структурі дотацій Державного бюджету у 2009-2014 рр. близько 2/3 фінансових ресурсів були направлені на фінансування пенсій і доплат особам соціально-статусних професій. Кошти, що надходять від фондів соціального страхування, у структурі надходжень порівняно з іншими доходами займають незначну частку – до 1%, проте, якщо проаналізувати виконання бюджету ГУ ПФУ у Львівській області протягом 2009-2014 рр. спостерігається зменшення фактичних надходжень порівняно з запланованими, як наслідок, ці видатки ПФУ у Львівській області фінансувались коштом інших джерел, насамперед за рахунок власних надходжень.

Відповідно до Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування», кошти ПФУ використовуються на виплату пенсій, надання соціальних послуг, фінансування адміністративних витрат, оплату послуг з виплати та доставки пенсій, формування резерву коштів.

Аналіз річних темпів приросту сукупних видатків свідчить про незначну їх територіальну диференціацію за районами, однак за період 2009-2014 рр. найвищі темпи приросту спостерігаємо в 2010 р. і у 2012 р. порівняно з попереднім роком. На противагу в 2011 р., 2013 р. і в 2014 р. відбулося зниження темпів приросту сукупних видатків порівняно з попереднім роком на 8,2 в. п., 7,1 в. п. та 3,5 в. п. відповідно, що зумовлено як особливостями реалізації соціальної політики, так і соціально-економічною ситуацією в країні у відповідному році.

Територіальний розподіл сукупних видатків ПФУ у Львівській області в розрахунку на одного пенсіонера у 2014 р. (рис. 3) свідчить, що найбільшу суму пенсійних видатків, зважених на чисельність пенсіонерів, було здійснено у Сокальському, Сколівському, Турківському, Старосамбірському районах і м. Львів.

Це передусім зумовлено наявністю більшої чисельності пенсіонерів-пільговиків у цих районах. А, по-друге, – наявністю спеціального статусу окремих територій передбачає підвищений розмір пенсійних виплат у зв’язку із законодавчо встановленою надбавкою для пенсіонерів гірських населених пунктів.

У структурі видатків ПФУ передбачаються видатки за рахунок власних надходжень, видатки за рахунок коштів ДБУ, видатки за рахунок коштів Фонду соціального страхування на випадок безробіття (ФССВ) та видатки за рахунок коштів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві

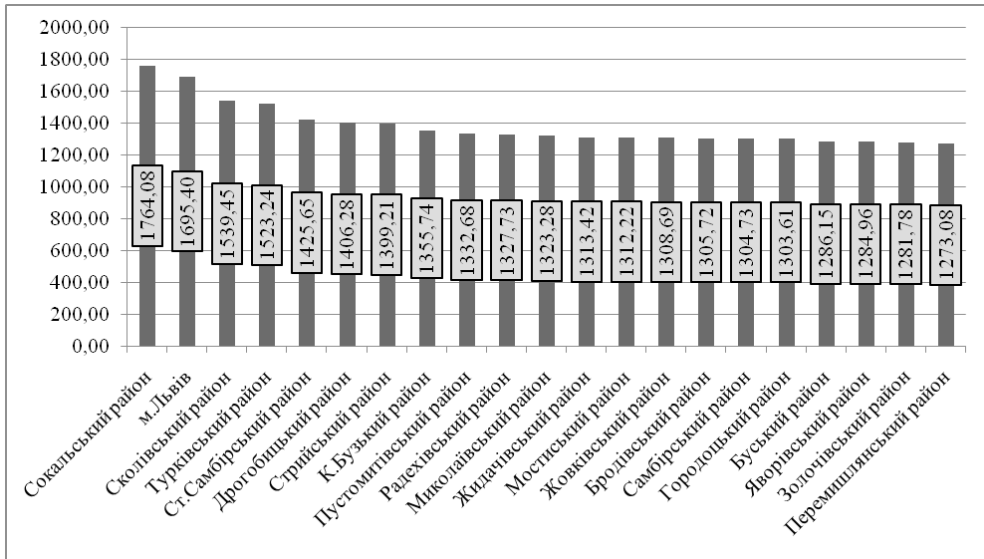

Рис. 3. Територіальний розподіл сукупних пенсійних виплат ПФУ у Львівській області в розрахунку на одного пенсіонера у 2014 р., грн

Особливості формування та використання фінансових ресурсів пенсійного страхування на місцевому рівні (на прикладі Львівської області)

та професійних захворювань (ФССНВ), з них дві третини займають видатки за рахунок власних джерел. Варто відзначити, що фінансування власних видатків ПФУ у Львівській області впродовж аналізованого періоду не покривалось повною мірою за рахунок власних надходжень, за виключенням м. Львова (рис. 4).

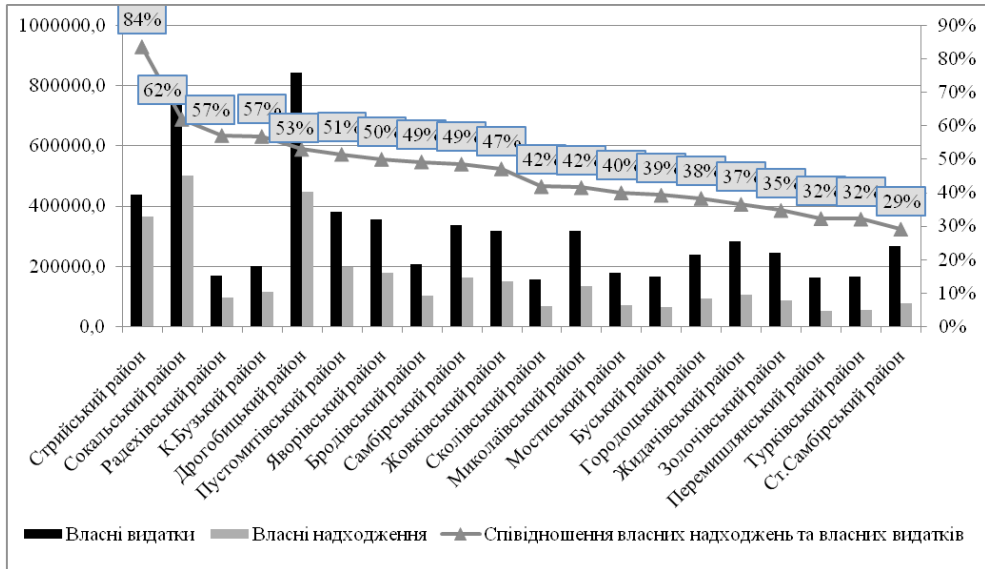

Рис. 4. Співвідношення власних надходжень і видатків за рахунок власних надходжень ПФУ у Львівській області за станом на 01.01.2013 р. (без м. Львів)

Найнижчий рівень покриття власних видатків власними надходженнями ПФУ у Львівській області за станом 01.01.2013 р. спостерігався у Старосамбірському районі (29%), а найвищий у Стрийському (84%), Сокальському (62%), Радехівському (57%) та Кам'янка-Бузькому (57%) районах, як наслідок, – у територіальному розрізі від 16% до 71% власних видатків було профінансовано шляхом залучення коштів ДБУ та коштів по перерозподілу з ПФУ.

Основну частку видатків за рахунок власних надходжень ПФУ становлять пенсійні виплати. Протягом 2011-2012 рр. темпи приросту пенсійних виплат у більшості районів Львівської області були вищими, ніж темпи приросту заробітної плати, а відтак видатки за рахунок власних джерел не були забезпечені повною мірою. Упродовж 2012-2013 р. ситуація змінилася – у більшості районів Львівської області темпи приросту пенсійних виплат були значно нижчими за темпи середньої заробітної плати, при цьому найвищі розміри середньомісячної пенсії були призначені у містах обласного підпорядкування, а також у Сколівському, Сокальському та Турківському районах – територіях, у яких більшість населених пунктів мають спеціальний статус гірських.

У 2014 р. основні пенсійні виплати, що здійснювались з бюджету ПФУ у Львівській області, були призначені згідно з Законом України «Про загальнообов'язкове пенсійне страхування» (91,5% усіх пенсіонерів). Загалом упродовж 2009-2014 рр. ПФУ поступово звільнявся від невласливих йому виплат. Однак наявність серед отримувачів пенсії пенсіонерів-пільговиків призводить до виплати пенсій цим категоріям осіб за рахунок інших джерел, ніж визначено законодавством. За рахунок власних джерел надходжень ПФУ фінансуються також і адміністративно-управлінські видатки, пов'язані з утриманням апарату управління ПФУ. У Львівській області в структурі видатків за рахунок власних надходжень у 2013 р. вони займали 1,17%, однак функціонування ПФУ як органу виконавчої влади порушує норми Закону України «Про джерела фінансування органів державної влади» та принцип цільового використання фінансових ресурсів, основним призначенням яких є забезпечення матеріального захисту пенсіонерів.

Диспропорції соціально-економічного розвитку територій посилюють територіальну неоднорідність формування та використання фінансових ресурсів ПФУ як за показниками сукупних доходів, так і за показниками сукупних видатків. Варто зауважити, що специфіка функціонування ПФУ передбачає цільове використання фінансових ресурсів бюджету ПФУ, відтак нами проаналізовано сукупні видатки за статтями: видатки за рахунок власних надходжень, видатки за рахунок коштів ДБУ, видатки за рахунок коштів ФССБ, видатки за рахунок коштів ФССНВ.

За допомогою алгоритму дослідження регіональної диференціації [3] з'ясуємо наявність конвергентно-дивергентних тенденцій використання фінансових ресурсів ПФУ з урахуванням специфіки функціонування за період 2009-2012 рр. (на прикладі Львівської області) за показниками варіації: коефіцієнт варіації, коефіцієнт Джині, коефіцієнт асиметричності (табл. 1).

Таблиця 1

Розрахунок індикаторів σ -конвергенції за складовими сукупних видатків ГУ ПФУ у Львівській області за період 2009-2012 рр.

Показник варіації	Рік	Коефіцієнт варіації	Коефіцієнт асиметричності	Коефіцієнт Джині
Сукупні видатки, у т. ч.:	2009	0,170	1,398	0,118
	2010	0,158	1,330	0,107
	2011	0,158	1,344	0,108
	2012	0,154	1,345	0,105
– видатки за рахунок власних надходжень	2009	0,134	1,484	0,085
	2010	0,123	1,464	0,078
	2011	0,116	1,471	0,069
	2012	0,118	1,477	0,076
– видатки за рахунок коштів ДБУ	2009	0,586	1,260	0,305
	2010	0,581	1,254	0,277
	2011	0,618	1,256	0,315
	2012	0,580	1,248	0,280
– видатки за рахунок ФССБ	2009	4,230	2,337	0,425
	2010	1,695	1,326	0,477
	2011	0,950	1,229	0,483
	2012	0,950	1,229	0,494
– видатки за рахунок ФССНВ	2009	1,307	2,266	0,118
	2010	1,546	2,383	0,107
	2011	1,604	2,394	0,108
	2012	1,655	2,368	0,105

Розрахунок коефіцієнта варіації показав, що протягом аналізованого періоду варіація видатків за рахунок коштів ДБУ, видатків за рахунок коштів ФССБ і видатків за рахунок коштів ФССНВ перевищувала 33%, при цьому неоднорідність районів Львівської області упродовж 2009-2012 рр. знижувалась. Розрахований коефіцієнт асиметричності у 2009-2012 рр. за ключовими параметрами діяльності вказує на значно вищу диференціацію видатків за рахунок Фондів соціального страхування, ніж видатків за рахунок власних надходжень і коштів ДБУ.

Розрахунок коефіцієнта Джині показав поступове зниження процесів диференціації районів Львівської області за аналізований період: з 0,085 у 2009 р. до 0,076 у 2012 р. за показником «Видатки за рахунок власних надходжень»; з 0,305 у 2009 р. до 0,280 у 2012 р. за показником «Видатки за рахунок коштів ДБУ» (при цьому протягом 2009-2011 рр. спостерігалось нарощення диференціації); з 0,118 у 2009 р. до 0,105 у 2013 р. за показником «Видатки за рахунок коштів ФССНВ». За показником «Видатки за рахунок коштів ФССБ» відбулося нарощування диференціації районів Львівської області з 0,425 у 2009 р.

до 0,494 у 2012 р., при цьому рівень диференціації за цим показником протягом 2009-2012 рр. серед основних показників видатків ГУ ПФУ у Львівській області був найвищим.

Побудова регресійної моделі за показником «Сукупні видатки ГУ ПФУ» у Львівській області за період 2009-2012 рр. дозволила виявити -конвергенцію (рис. 5). Таким чином, державна політика регіонального розвитку у сфері пенсійного забезпечення побудована з урахуванням інтеграції рівнів пенсійного забезпечення громадян незалежно від місця проживання та рівня соціально-економічного розвитку регіону.

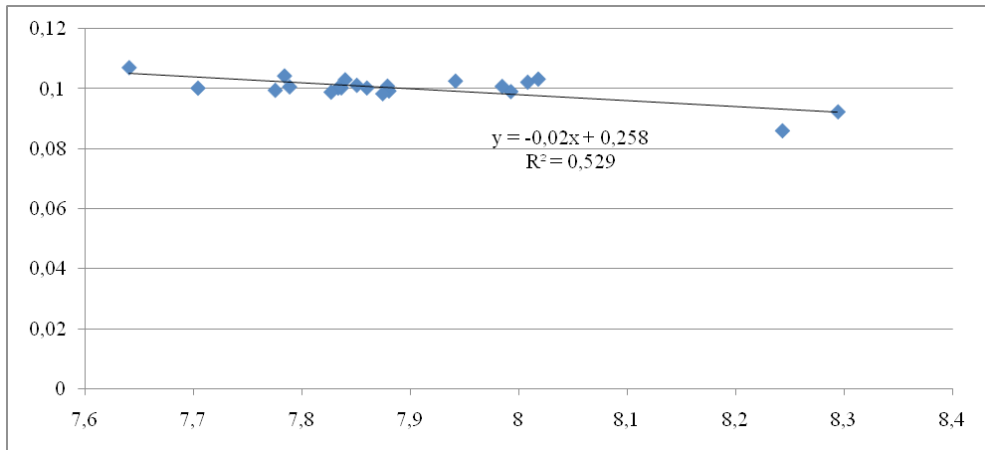

Рис. 5. Абсолютна регіональна β -конвергенція динаміки сукупних видатків ГУ ПФУ у Львівській області за період 2009-2012 рр.

При цьому побудова регресійної моделі за показником «Видатки за рахунок власних надходжень» підтвердила β -конвергенцію ($\beta < 0$), а видатки за рахунок коштів ДБУ не підтвердила β -конвергенцію ($\beta > 0$). Таким чином, відбувається згладжування рівнів пенсійного забезпечення громадян за рахунок власних надходжень ПФУ, при цьому слід вказати, що досягнути цього можна лише шляхом залучення коштів з ДБУ на покриття дефіциту власних фінансових ресурсів. Темпи проросту дотацій з ДБУ на фінансування пенсійних програм та інші цілі (окрім фінансування дефіциту ПФУ) бідніших регіонів є нижчими, ніж багатих, що пояснюється відповідним розподілом осіб-пенсіонерів соціально-статусних професій за регіонами та цільовим фінансуванням їх пенсійного забезпечення.

В умовах посилення відмінностей соціально-економічного розвитку територій відбуваються деструктивні процеси і у функціонуванні територіальних управлінь ПФУ у Львівській області, що проявляються у диспропорціях формування ними фінансових ресурсів, різних рівнях покриття власних видатків власними надходженнями, значній варіації демографічного навантаження пенсіонерів на працююче населення.

Відтак перспективи подальших розвідок у досліджуваному напрямі вбачаємо у розробленні оптимізаційних заходів щодо формування та використання фінансових ресурсів пенсійного страхування на місцевому рівні, що сприятиме забезпеченню належних пенсійних виплат не тільки нинішнім, а й майбутнім пенсіонерам незалежно від місця проживання та соціально-економічного розвитку регіону.

Список використаних джерел

1. Аналітичні записки про стан справ у Головному управлінні Пенсійного фонду України у Львівській області за 2009-2014 рр. – Львів : Головне управління Пенсійного фонду України у Львівській області, 2015.

2. Показники демографічного навантаження пенсіонерів на працююче населення у розрізі районів Львівської області у 2012 р. та 2014 р. [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Львівській області. – Режим доступу : <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/>
3. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія / В. І. Чужиков. – К. : Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, 2008. – 272 с.

References

1. Main Department of the Pension Fund of Ukraine in Lviv region (2015). *Analitychni zapysky pro stan sprav u Holovnomu upravlinni Pensiynoho fondu Ukrayiny u L'vivs'kiy oblasti za 2009-2014 rr.* [Analytical notes about the situation in Main Department of the Pension Fund of Ukraine in Lviv region for the 2009-2014]. [in Ukrainian].
2. Main Department of Statistics in Lviv Region (2015). *Pokaznyky demohrafichnoho navantazhennya pensioneriv na pratsyuuyuche naselelnnya u rozrizi rayoniv L'vivs'koyi oblasti u 2012 r. ta 2014 r.* [Indicators of demographic load of pensioners on the working population in terms of Lviv region in 2012 and 2014]. Retrieved from <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
3. Chuzhykov, V. I. (2008). *Hlobal'na rehionalistyka: istoriya ta suchasna metodolohiya* [Global regionalism: history and modern methodology]. Kyiv: Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman. [in Ukrainian].

Storonyanska I. Z., Hrynchyshyn I. M. Peculiarities of the formation and using of financial resources of pension insurance at the local level (on example of Lviv region).

Nowadays the aim of state regional policy is, on the one hand, to achieve social and economic development of the regions, on the other hand – a necessity of providing qualitative living conditions to citizens regardless of their place of residence. An effectively operating system of pension insurance is an important element of proprietary security of pensioners. In context of the existing territorial differences of social and economic development, a detection of characteristics of the formation and usage of financial resources of pension insurance at the local level will allow us to detect a potential of growth of revenues to the Pension Fund of Ukraine (PFC) in the region and an increase of efficiency of the expenditures so as to balance the budget of PFC of an appropriate territorial administration and to ensure a proper level of material wealth of pensioners herewith. The purpose of the article is to detect the characteristics of the formation and usage of financial resources of pension insurance at the local level (for example, Lviv region). In the article the peculiarities of a current stage of development of pension insurance at the local level (for example, Lviv region) are regarded. A study of peculiarities of the formation and usage of financial resources of the pension insurance in Lviv region is made on the basis of analytical notes about the activity of the Chief Department of the Pension Fund of Ukraine in Lviv region for 2009-2014. It is found that a current state of the pension insurance in Lviv region is characterized by nationwide trends of population aging, which along with a decreased of number of employed population exacerbates a problem of growth of burden on workers, employers and the State Budget of Ukraine. It was revealed that disproportions of social and economic development of the regions strengthen territorial differentiation of the formation and usage of financial resources of the Pension Fund of Ukraine, both by indicators of total revenues and total expenditures. On the basis of algorithm of the study of regional differentiation it is found out that the state policy of regional development in the field of pension insurance is built with a consideration of integration of levels of citizens' pension maintenance but this also causes an extra burden to the State budget of Ukraine. The necessity of development of optimization measures for the formation and usage of financial resources of pension insurance that will promote a provision of adequate pension payments not only for current but also for upcoming pensioners regardless of their place of residence and social and economic development of the region is proven.

Keywords: pension insurance, financial resources, revenues, expenditures, region.

*Сторонянська Ірина Зеновіївна – доктор економічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України» (e-mail: istoron@i.ua).
Storonyanska Iryna Zenoviyivna – Dr. Sci. (Econ.), Prof., Deputy Director for scientific work of the SI “Institute of Regional Research n.a. M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine”.*

Гринчишин Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу регіональної фінансової політики ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України» (e-mail: i.hrynchyshyn@ukr.net).

Hrynchyshyn Iryna Mykolayivna – Ph.D. (Econ.), Researcher of the Department of regional financial policy of the SI “Institute of Regional Research n.a. M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine”.

Надійшло 01.09.2015 р.